

УДК 008:378.4(477–25)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В XVII СТОЛІТТІ

Путіловська Н.Б., к. пед. н.,
доцент кафедри культурології

*Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»*

Степашко А.А., магістрант

*Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»*

У статті визначаються культурологічні тенденції розвитку Києво-Могилянської академії в XVII ст. через розкриття особливостей формування культурологічної науки тих часів, впливу Києво-Могилянської академії на становлення наукового знання, простеження руху прогресивної думки через твори видатних постатей та їх поширення на всі православні землі.

Ключові слова: культурологічні тенденції, культурологічна думка, братські школи, Києво-Могилянська академія.

В статье раскрываются культурологические тенденции развития Киево-Могилянской академии в XVII в. через раскрытие особенностей формирования культурологической науки того времени, влияния Киево-Могилянской академии на становление научного знания, прослеживание движения прогрессивной мысли через произведения известных личностей и их распространение на все православные земли.

Ключевые слова: культурологические тенденции, культурологическая мысль, братские школы, Киево-Могилянская академия.

Putilovska N.B., Stepashko A.A. CULTUROLOGICAL TENDENCIES OF KYIV-MOHYLA ACADEMY DEVELOPMENT IN THE XVII CENTURY

The article reveals the culturological tendencies of development of the Kiev-Mohyla Academy in the 17 century through revealing the peculiarities of those days culturological science formation, outlining the influence of Kyiv-Mohyla Academy on the scientific knowledge formation, investigating the movement of progressive ideas by means of works written by prominent personalities and their distribution throughout the Orthodox world.

Key words: culturological tendencies, culturological ideas, brethren schools, Kyiv-Mohyla Academy.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлюється зростанням зацікавлення української культурологічної науки власними витокami та джерелами розвитку. Багато науковців сьогодні звертаються до вивчення питань, пов'язаних із зародженням, становленням та розвитком вітчизняної культурологічної думки, суспільно-економічних, політичних, культурологічних, освітніх процесів тих часів, а також видатних персоналій минулого. Цілеспрямованого дослідження культурологічних тенденцій розвитку Києво-Могилянської академії в XVII ст. не проводилося.

Постановка завдання. Мета статті – визначення культурологічних тенденцій розвитку Києво-Могилянської академії в XVII ст. через розкриття особливостей формування культурологічної науки тих часів, дослідження впливу Києво-Могилянської академії на становлення наукового знання, простеження руху прогресивної

думки через твори видатних постатей та їх поширення на православні землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку XVII ст. на українських теренах помітні тенденції до розвитку західних гуманістичних ідей, спостерігається цікавість до натурфілософської проблематики, логіки. Теологічні вчення все більше замінюються на пріоритет освіченості, розуму та доказовості. Приходить усвідомлення необхідності синтезу досягнень вітчизняної та європейської теоретичної думки. Це все можна вважати однією з тенденцій у розвитку першого вищого навчального закладу на території України.

Наступна тенденція пов'язана з діяльністю й ідеями видатних постатей того часу. Серед них такі: Мелетій Смотрицький – український мовознавець, праці якого вплинули на розвиток східнослов'янських мов. М. Смотрицький був автором унікальної «Граматики слов'янської» (1619 р.),

що систематизувала церковнослов'янську мову Йов Борецький, який був одним із редакторів та перекладачів із грецької церковнослов'янською богослужбової книги «Анфологон». Автор «Протестації» захищав національно-релігійну самобутність і підкреслював давню історію вітчизняного православ'я, яке шанували князі київські, литовські, а згодом і королі польські; Касіян Сакович – український письменник, культурний діяч, філософ, здобув ґрунтовну освіту в Замойській академії та Краківському університеті, викладач і ректор Київської братської школи; Кирило Транквіліон-Ставровецький – братський учений, філософ, письменник, церковно-освітній діяч, видавець-друкар. К. Транквіліон-Ставровецький став одним із перших представників напряму тогочасної духовної культури України, він відштовхувався від вітчизняної традиції, переосмислював здобутки західноєвропейського Відродження, прокладав шлях до формування ренесансно-гуманістичних ідей в Україні; Хома Євлевич – останній ректор Київської братської школи, автор праці «Лабіринт, або заплутана дорога, де красна Мудрість з повильності своєї панам могилянам і ще декому в заходах своїх подібному, коротшу і далеко кращу дорогу показує» [7, с. 513–530]. Сутність цього твору в прославленні мудрості, яка постає як персоніфікація філософії, наук і мистецтва, на відміну від давньоруської традиції, де мудрість ототожнювалася з божою премудрістю.

Рівень духовної культури будь-якого народу визначається насамперед станом освіти та поширенням наукових знань у суспільстві. Розвиток їх в Україні в XVII ст. – яскраве свідчення духовного прогресу українського народу. У ті часи існувала широка мережа початкових шкіл, народних училищ, гімназій та середніх спеціальних навчальних закладів (колегіумів).

Колегіуми відігравали важливу роль у підвищенні освітнього рівня населення. Середні навчальні заклади готували служителів релігійного культу, службовців державних установ та учителів початкових класів. У колегіумах навчалися переважно діти старшин, духовенства, заможних міщан і козаків. У ті часи на українських землях створюються і братські школи. Вони відіграли велику роль у розвитку культурологічної думки. З їх появою відбувається розквіт нового знання з різних галузей науки. І це є наступною тенденцією в розвитку відомого вищого навчального закладу.

Велике значення для зміцнення позицій Київського братства та розбудови його школи мала підтримка православного духо-

венства та козацтва. 1620 р. гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний вступив у братство разом з усім запорізьким військом, став опікуном і меценатом братської школи, спонсорував будівництво першого храму Братського монастиря – Богоявленської церкви із приділом Благовіщення. Цікавим є те, що 1622 р. спудей школи вшанували пам'ять свого покровителя урочистими «Віршами на жалісний погреб», складеними спільно з керівником школи Касіяном Саковичем [5]. 1629 р. діяльність Київського братства та братської школи («училища») була санкціонована грамотою польського короля Сигізмунда III Вази.

Новий етап формування української культурологічної думки почався із заснуванням 1632 р. Києво-Могилянської колегії. Саме цей навчальний заклад започаткував не тільки традицію української вищої освіти, а й традиції вітчизняної науки в її сучасному розумінні. Розвиток культурологічної думки в стінах Києво-Могилянської академії сприяв значному піднесенню натурфілософії, психології, права, історії культури і загалом підвищенню рівня теоретичного мислення.

Там була вироблена струнка система організації навчання, яка за своїм змістом не поступалася навчальному процесу тодішніх університетів країн Центральної Європи.

Важливою культурологічною тенденцією розвитку Києво-Могилянської академії була наукова, літературна, викладацька діяльність відомих особистостей. До видатних представників Києво-Могилянської наукової школи належать Йосип Кононович-Горбацький, Інокентій Гізель, Йоасаф Кроковський, Стефан Яворський, Георгій Кониський, Амвросій Дубневич, Георгій Щербацький, Іоанікій Галятовський, Лазар Барановський, Григорій Сковорода та багато інших відомих діячів української культури.

Характерне відображення духовних пошуків цього часу можна знайти в працях історика й філософа Інокентія Гізеля, який досліджував проблематику таких категорій, як «єдине», «істинне» та «добре». Він доводить, що поняття єдиного є мірою досконалості, а істинного та доброго – мірою оціненості.

Багато українських письменників та вчених, що виховувалися і здобули освіту в Київській академії, переїхали до інших православних земель і там працювали на ниві духовної культури. Серед них відомі діячі української культури і науки: Симеон Полоцький (1629–1680 рр.) – засновник у Московії Слов'яно-греко-латинської академії, учитель царських дітей; Данило Туптало (1651–1709 рр.) – визначний проповідник, з 1702 р. Ростовський митрополит; Стефан Яворський (1658–1722 рр.) – вихованець і

вчитель Києво-Могилянської академії, який 1700 р. став митрополитом; Феофан Прокопович (1681–1736 рр.) – викладач Києво-Могилянської академії, з 1710 р. її ректор, з переїздом до Москви – помічник Петра I в його реформаторській діяльності [3].

Києво-Могилянська академія дала багато освічених ієрархів – єпископів, митрополитів, архимандритів, духовних письменників. Серед них були й такі, що своїм праведним життям, духовністю, високим християнським благочестям, широчердністю, просвітницькими справами заслужили на визнання їх по смерті Святими Православної церкви. Це Дмитро (Туптало), митрополит Ростовський, Іван (Максимович), митрополит Тобольський; Інокентій (Кульчицький), єпископ Іркутський, Іоасаф (Горленко), єпископ Білгородський, Федосій (Углицький), архієпископ Чернігівський. Варто зазначити, що вони поширювали православні цінності примирення та терпимості.

За час існування Києво-Могилянської академії з її стін вийшли майже всі майбутні гетьмани: Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Павло Тетеля, Іван Брюховецький, Петро Дорошенко, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, більшість полкової сотенної старшини, провідники Запорожжя – Кость Гордієнко, Іван Глоба, Володимир Косальський і багато інших [2, с. 15].

За часів існування Київську академію називали на честь її благодійників. Крім Києво-Могилянської, на честь Петра Могили, її називали Могило-Заборовською, на честь Рафаїла Заборовського [6, с. 63]. За часів гетьмана Івана Мазепи академію також називали Могилянсько-Мазепинською [6, с. 74].

Але особливо вшановувався за внесок у розбудову першого вищого навчального закладу в Україні істориками, філософами, педагогами Петро Могила.

Петро Могила, коли перебував на посаді архимандрита, згуртував довкола себе освічених людей. Восени 1631 р. на території Києво-Печерської лаври він відкрив першу школу. Викладання в Лаврській школі велося латинською та польською мовами, і створювалася вона за зразком провідних шкіл того часу – єзуїтських колегій. Всього в ній навчалося понад сто учнів.

Петро Могила добре усвідомлював значення освіти в розвитку суспільства і прагнув заснувати в Києві такі школи, які відповіли б потребам часу і ні в чому не поступалися б подібним європейським навчальним закладам. Ще задовго до відкриття школи, турбуючись про досвідчених викладачів, Петро Могила добирив здібних

молодих людей і влансним коштом відправляв їх за кордон на навчання.

Проте шкільні справи не давалися Петру Могили легко. Спочатку печерсько-лаврські інки виступили проти надання школі приміщень. П. Могили вдалося владнати цю проблему, але, як тільки розпочалося навчання, противники П. Могили стали вбачати в лаврській школі конкурента Київській братській школі. Київське братство та козацтво порушили питання про об'єднання Київської братської школи та лаврської. Їх підтримав і новий митрополит Ісаєя Копинський. Петро Могила погодився об'єднати лаврську школу із братською за умови, що буде охоронцем і опікуном об'єданого закладу.

Петро Могила присвятив значну частину свого життя розвитку православного шкільництва й освіти в Україні.

Лаврську школу, об'єдану 1632 р. із братською, згодом було перетворено на Києво-Могилянську колегію. Це була перша вища православна школа в Східній Європі. Колегія була організована за зразками єзуїтських навчальних закладів. Студенти вивчали тут три мови: грецьку, латинську і церковнослов'янську, студіювали богослов'я та світські науки. Серед випускників цієї колегії було чимало представників еліти тогочасної України і Білорусії [5].

На утримання колегії і монастиря П. Могила записав дві лаврські волості і подарував власне село Позняківку, крім того, надавав грошову допомогу як колегії, так і вчителям та учням. Петро Могила утримував колегію матеріально: «<...> на кошті мого городинного майна <...> я постачав, постачаю і дуже бажаю постачати за допомогою небесною до кінця мого життя школу книгами, учителями, засобами до утримання бідних студентів <...>» [2, с. 372]. З огляду на швидке зростання кількості учнів 1634 р. відкрита філія колегії у Вінниці, яку пізніше перенесли до Гощі на Волинь, де вона проіснувала до кінця XVII ст., а 1636 р. П. Могилою заснована колегія в Кременці. З іменем Петра Могили пов'язане розгортання православної системи вищої і середньої освіти в Україні, яка копіювала католицькі школи, намагалася конкурувати з ними.

За кілька днів до смерті первосвящитель склав духовний заповіт, в якому оголосив Києво-Братську колегію першою спадкоємицею свого майна. Їй він заповів 81 тис. злотих, все своє нерухоме майно, коштовності та бібліотеку. На той час Петро Могила мав одну з найбагатших бібліотек. У ній були твори Сенеки, Горація, Цезаря, Цицерона, Макиавеллі, трактати Авіценни й ін. Поруч із богословською літературою сусідували польські хроніки, руські літопи-

си, документальні збірники, хронографи. До його бібліотеки також увійшли книги, які свого часу заповів П. Могилі Іова Борецький.

Києво-Могилянська академія була першим вищим навчальним закладом і довгий час єдиним для всієї Східної православної Європи. Уже в 40-х рр. XVII ст. в Академії навчається молодь із різних міст Росії, навіть із таких віддалених, як Чебоксари, Царицин, Тобольськ, Арзамас [3]. Серед росіян, що закінчили Академію в XVII ст., були: Порфирій Зеркальников, який виконував дипломатичні доручення царя під час Визвольної війни, потім співробітничав з Є. Славинецьким у Москві; Каріон Істомін, автор першого ілюстрованого російського «Букваря» й «Малої граматики»; Конон Зотов, відомий військовий діяч, автор першої російської книги з техніки корабельного управління; Б. Шереметьєв, сподвижник Петра I, та ін. Їхнє ставлення до Академії висловив П. Зеркальников, який, коли від'їжджав до Москви, подарував свій будинок Академії «в ознаменування любови своєї, за восприятіе премудрости на том месте святом Києво-Могилянском». Зв'язок його з Києвом на цьому не завершився. Ставши в Москві відомим купцем, П. Зеркальников привозив у Київ хутра, тканини, юфть, тульське залізо, «сермяжне» сукно, зброю. З Києва привозив багато книжок, виданих Києво-Печерською, Острозькою і Львівською друкарнями [2].

Отже, навчання в Києво-Могилянській академії молоді з різних міст Росії, Білорусі, яка надалі спадкувала знання, ідеї, саму атмосферу життя, також можна вважати культурологічною тенденцією в розвитку славетного українського вищого навчального закладу.

Зародження вищої освіти в Україні на початку XVII ст. було закономірним виявом об'єктивного суспільно-політичного розвитку українського суспільства, піднесення культурно-національного руху, прагнення й волі свідомих громадян до відродження Української держави. Згуртування українців для захисту своїх соціальних і національних інтересів в умовах наступу шляхетсько-католицької Польщі зумовило виникнен-

ня братств, розгортання книгодрукування, заснування широкої мережі нових шкіл, які враховували вимоги свого часу.

Основними культурологічними досягненнями Києво-Могилянської академії були не тільки піднесений загальний рівень освіченості українського народу, а й створення його церковної, світської інтелектуальної і мистецької еліти, того культурно-освітнього середовища, в якому виникали твори науки, красного письменства, забезпечувалося їх подальше функціонування в суспільстві.

Висновки із проведеного дослідження. У процесі роботи над статтею виявлено основні культурологічні тенденції розвитку Києво-Могилянської академії в XVII ст., доведено наявність сукупності різноманітних історичних, соціальних, освітніх, а також демографічних складників, що вплинули на формування і подальший розвиток культурологічної науки в Україні. Усвідомлено детермінізм усіх тенденцій, що вплинули на формування культурологічного знання того часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Енциклопедія історії України: у 5 т. / за ред. В. Смолія й ін. К.: Наук. думка, 2005. Т. 3. 672 с.
2. Києво-Могилянська академія в іменах: XVII – XVIII ст.: енциклопед. видання / відп. ред. В. Брюховецький; наук. ред., упорядн. З. Хижняк. К.: ВД «КМ Академія», 2001. 733 с.
3. Корчмарик Ф. Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1964. 392 с.
4. Кралюк П., Щепанський В., Якубович М. «Тренос» Мелетія Смотрицького в дискурсі західної філософської думки. Видавництво університету «Острозька академія». 2012. 220 с.
5. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. К.: Абрис, 1994. 288 с.
6. Хижняк З., Маньківський В. Історія Києво-Могилянської академії. К.: ВД «КМ Академія», 2003. 184 с.
7. Шинкарук В. Пам'ятники братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVIII ст.). К.: Наук. думка, 1988. 568 с.